

Inledning

Inledningen är skriven av Bengt Gabrielsson på Karlshamns museum.

Bernhard Ohlsson

Bernhard Ohlsson var född 1879 i Asarum. Hans far Mattis Ohlsson var tegelmästare vid Jannebergs tegelbruk. Bernhard fick en gedigen yrkesutbildning – har var trädgårdselev ett par år, utbildade sig vid sekelskiftet i Tyskland till tegelmästare och brännmästare och kunde med hjälp av stipendium förkovra sig i både Danmark och Norge. När fadern avled 1920, efterträdde sonen honom på dennes post. Befattningen som tegelmästare innehade Bernhard Ohlsson sedan fram till sin pensionering 1947. Under ytterligare några år var han dessutom kvar på sin tjänst som brännmästare vid Jannebergs bränneri. Han var en mångkunnig och engagerad man icke bara inom sina yrkesområden utan även ute i det övriga samhällslivet. Som frisinnad och folktopartist tog han aktivt del i politiken. Dessutom var han en god skribent, som under signaturen Ola T, ofta gjorde sig känd i lokalpressen. I hans dödsruna skrevs med rätta ”Han var en de många idéernas man och hans intressen var vidsträckta. Han kände väl sin hembygd och sitt landskap och var inte heller rätt att framföra sina åsikter om hur det skulle skötas.”

På sin ålders höst skrev Bernhard Ohlsson ned sina minnen om sin tid på Janneberg. Uppsatsen har bevarats av nuvarande innehavaren av Jannebergs gård, Bernt Santesson, son till nedannämnde Nils.

Jannebergs tegelbruk

Jannebergs tegelbruk anlades 1872 av den driftiga fru Hedda Santesson, änka sedan 1865 efter Carl Santesson på Janneberg. Hon drev såväl tegelbruket som bränneriet fram till sin död 1894, de senaste åren biträdd av sonen Bernt Santesson. När denne dog 1925 övertog i sin tur hans son Nils verksamheten.

Hedda Santesson

Hedda Santesson var född 1825. Hennes far Joachim Mörck var en känd och välbärgad grosshandlare i Karlshamn, senare delen av sitt liv bosatt med sin familj på Elleholm. Hon gifte sig 1847 med den tio år äldre Carl Santesson och flyttade in på Carls föräldrahem Janneberg, där hon levde till sin död 1894. När Joachim Mörck dog 1850 fick Hedda ärva en ansenlig förmögenhet, som bl a användes till att rusta upp Jannebergs gård och utöka dess ägor. År 1865 avled maken och Hedda fick ensam ta hand om familjens fyra barn – tre döttrar och sonen Bernt – mellan 17 och 2 år. Hon måste också sköta den stora gården med ett trettiotal anställda samt det bränneri och den kvarn, som hörde till gården. Under nästan 30 år drev hon sedan med stor framgång detta stora företag. Hon lät 1870 modernisera bränneriet och bygga ett nytt mejeri. Två år senare anlade hon ett tegelbruk. På 1880-talet fick hon hjälp av Bernt, som efter civilingenjörsexamen och lantbruks-praktik återvänt till föräldrahemmet. 1887 skiftades Janneberg, så att Bernt övertog hälften medan Hedda behöll sin halvdel. Året därefter gifte sig Bernt med Karin Renström. Med tiden fick de fyra barn, däribland Nils, som efter Bernts död 1925 så småningom blev ägare till större delen av Janneberg.

Bernhard Ohlsson:

Jannebergs Tegelbruk

Människor

När min fader, Mattis Olsson år 1885 av fru Hedda Santesson blev anmodad att övertaga ansvaret för tillverkningen av tegel vid tegelbruket, varnades han av flera personer, bl.a. riksdagsman Nils Nilsson på Backagården, där Olsson varit brännmästare i bränneriet under vintern, att ge sig till det suphållet. Trots dessa varningar, började Olsson i juni månad att tillverka tegel medan den avgående tegelmästaren brände ut sin tillverkning, varför han under en tid bodde i Asarum i nuvarande Lövings hus, som han ägde. En dag saknades en skolpojke hos strykarna och på frågan var han var svarade Adolf Hedén, att han skickat honom efter brännvin, ty det skulle firas frimåndag på eftermiddagen.

Mattis Olsson meddelade strykarna att de kunde sända folk som de själva betalade att hämta brännvin, men det folk han betalade, skulle vara på sin plats och i arbete. "Om ni super så att lössen trillar av er, angår mej inte, om det sker på er fritid, men i arbetet ska ni vara nyktra och firar ni frimåndag nu, när brännvinet kommer, så är ni avskedade". De båda strykarna gick upp till fru Hedda Santesson och beklagade sig över att den nye tegelmästaren ej unnade folket en sup. Den tegelmästaren ville de inte ha. "Ni är ena riktiga fyllbultar. Det har jag sett. Nu får det vara slut med supningen under arbetstiden och här ska ni få smaka käppen. Gör ni inte som mäster har sagt, får ni gå er väg och det kommer nya strykare. Tegelmästaren ska stanna och ni får gå om ni inte lyder". För att ge eftertryck åt sina ord, gav hon dem två slag vardera av käppen över "häkakassen" (skuldrorna). Strykarna omtalade vad frun sagt för Olsson samt sökte förklara hur hjärtlöst och orimligt ett sådant förbud egentligen var. Det hjälpte emellertid inte. (Om någon välte med ett lass tegel, var det seden att springa fram och hålla mannen som välvt lasset, medan andra skyndsamt lassade på tegelstenarna, varpå en pojke skickades till stan efter ett halvstopp brännvin. Nu markerades visserligen en sådan händelse, men brännvin hemtades ej.)

Strykarna hade förkläden och tröjor av säckar. Dessa blevo nerstänkta med lera under arbetet och när leran torkat, måste löpepojken "bösta" av leran genom att slå plagget mot en pelare eller stolpe. Blev inte detta arbete tillfredsställande utfört, tog strykaren plagget och "böste" på pojken stundom så att blodet rann. Efter en sådan grym behandling utförd av Adolf Hejman, sade Olsson ifrån att strykarna skulle bösta sina kläder själva. Detta var emellertid svårare att utrota än firandet av frimåndag och det tog flera år innan det lyckades, ja troligen försvann inte denna sed riktigt så länge Hejman var strykare. Karl Olof Hejman var mänskligare på alla sätt och skötte själv om sina kläder. Han slog inte pojkenas fingrar blodiga med den järnskodda strykformen, då de ej hann med att bära bort teglet fort nog, och dessutom var han noga med att teglet blev riktigt både tillverkat och bortburet. Johan Pettersson, "Backa Johan" eller "Snus Petts", var en oförarglig trogen själ som i många år matade lerkranen och sedan brände på zigzagningen på förmiddagarna för att, över 70 år gammal, göra lördagsrent i hönshuset för vilket arbete han i flera år fick två kr i veckan, ett belopp som han nödtorftigt försörjde sig på, kanske med någon hjälp från en son, i varje fall utan fattigvårdshjälp som på den tiden ansågs som en skam. "Förbansat hams med ert sko" var hans stående förebråelse när kamraterna sökte skoja med honom. Min första bekantskap med honom var år 1885, när jag halkade ut i en vattenkurra, där

jag lekt med brädlappar och halkat ut i det grunda vattnet. Vid mitt nödrop kom han barfota från lerbänken och tog mig i armen upp på land. Han var en verkligt god och skötsam man och vi sökte aldrig skoja med honom.

Håkan Jönsson, "Hinslehåkan", hade ett torp i Ekeberg i Mörrums socken, mittemot Danstorp andra sidan Mörrumsån i Asarums socken. Han berättade för mig om tiden före min faders anställning vid bruket. Särskilt var det den stora skallgången han talade om. Det var nämligen så, att en räv huserade bland tegelmästarens höns. Natt efter natt tog han en höna och till slut blev han så djärv, att han mitt på ljusa dagen tag tuppen i munnen och i mångas åsyn travade till skogs. Nu var måttet rågat. En skogvaktare, skåning till börd, bodde i Frostentorp och var innehavare av en nyckelbössan med flinta, organiserade en formlig klappjakt. Samtliga män och pojkar förseddes med grytlock, spannar m.m och beordrades att framgå i viss riktning för att driva räven mot en jaktstuga av ris i bokehultet till höger om Graneforsvägen vid Sjöheden. Det fanns endast en markväg på den tiden. En man sändes till stan efter brännvin och öl i lerkrusen. Håkan Jönsson tillverkade rör på sin vind och avstod från jakten. Han såg emellertid att skogvaktaren tappade nyckeln till flintlåsbössan på gården vid rörladan, men den filuren Håkan varskodde inte om den saken. Drevfolket startade under skrån och all sorts oljud och Håkan skrattade och njöt vid tanken på att skytten ej kunde spänna hanen på sin bössa. Efter ett par timmar kom jägare och drevfolk tillbaka naturligtvis utan att sett någon räv. Skogvaktaren letade efter sin nyckel och frågade Håkan om han sett den. Jo det hade den grinande Håkan och utpekade var den låg, till stor förundran för skogvaktaren som inte kunde fatta humorn i att inte varsko utan låta dem gå spe efter "röven".

Håkan kom om måndagsmorgnarna med en påse med potater och en stor brödkaka på ryggen och en korg eller matäska med smör och fläsk. Sill köpte han hos Enemark i Asarum. Han bodde i drängkammaren i norra delen av tegelmästarebostaden och gick hem på lördagseftermiddagarna.

De hygieniska förhållandena voro sådana att de inte kunna skildras, men den allmänna nivån i berörda hänseende var inte särdeles hög. Framför fönstret till mjölkköket på Janneberg var en grav, där nattkärnen tömdes så sent som 1894 och när min fader kom till tegelbruket, var en liknande grav strax framför trappan till bostaden och svinhuse låg vid linden några meter från huset. Därför kan det ej förvåna om de halmfyllda sängarna med sina paltor voro fulla av ohyra. Städning förekom ej förrän säsongen var slut, då vi pojkar fick göra rent för att mor skulle få vävkammare över vintern och lekstuga vid jul. Det tog oss ett par dar innan vi kunde få rent så att vi kunde se golvtilljorna och få fotogenröken från tak och väggar. Ty enda belysningen var en liten fotogenlampa som i regel inte kunde skruvas utan gav lika mycket rök ifrån sig som ljus. Denna lampa stod på en tegelsten på bordet och vid skenet av denna stavade Håkan igenom Karlshamns tidningen. Han köpte ingen ny förrän han läst igenom varenda ord, varför det i början av hans läsövningar kunde taga en tid av flera veckor innan han köpte en ny. Han läste eller rättare stavade högt och vi undrade länge varför det pratades eller munlades så länge om kvällarna, ty vi kunde höra det i köket.

Vi pojkar spanade vid våra besök att Håkan läste högt. Han läste om en strejk vid Lomma tegelbruk som pågick mycket länge. Arbetarna begärde 10,5 timmars arbetsdag och 2 kr per dag istället för 1,50. Ingeniör Berg kunde ej gå med på dessa krav. Vid mitt besök på Lomma berättade folket om denna märkliga strejk, den andra i vårt land. Berg grundade cementfabrikerna i Lomma och kalkbrotten i Limhamn och var den tiden en betydande industriman. Han ordnade

med arbetarnas förfallna lån och gav familjerna ekonomisk hjälp, men omsider insåg han underhandlingsrättens innebörd och ångrade mycket sin felsyn på det nya problem som vuxit fram. Det var om denna strejk Håken Jönsson läste tills han blev övertygad om nödvändigheten att ställa till med en strejk vid Jannebergs tegelbruk. En morgon far kom ut, stegade Håken i spetsen för fem gubbar fram till Olsson och sa: ”Jo mäster i da streckar vi.” – ”Jaså. Ni får väl hålla på med det då” sade far och gick sin väg till det övriga folket. Gubbarna gick in i drängstugan. Håken läste i tidningen ”strike, strike” ja det kunde ju inte bli annat än strick eller streck hur han än stavade. Tiden blev lång men så blev det frukost och maten kom fram, men smakade inte. Nej det gick inte att äta. Gamle Tornström, som inte kunde räkna annat än kopparpengar varför Olson alltid måste ha koppar till hans avlöning, frågade Håken vem som skulle betala honom för detta kvartet som gått. Dagen indelades i fyra kvart och ett hade redan gått. ”Det vet ja inte” svarade Håken. Det var en sak som han inte alls tänkt på och inte att begära mer betalt eller kortare arbetstid, nej ingenting utan blott att de ”streckade”. Han stavade ytterligare i tidningen om avlöningen men fann ingenting. När det började närma sig middag sa Tornström ”Har ja inte full avlöning med mej till mor så får jag stryk”. Det var en ny synpunkt som blev avgörande ty visserligen ville inte de övriga erkänna kvinnas makt, men det blev klart att de måste ha pengar. Följden blev att efter middagsrasten då tegelmästaren kom ut stegade Håken fram och sa ”Nu streckar vi inte längre”. – ”Jaså”. Den första och enda strejken vid Jannebergs tegelbruk var slut.

I många år tillverkade Håken och Döve Sven rör. Håken skar av och bar bort rören medan Sven packade maskinen och drog veven, vilket var det tyngsta arbetet. Detta till trots åt Sven betydligt mindre än Håken som var en riktig storätare. Sju eller åtta potatis och en stor sill i ett **tål** samt en väldigt tjock skiva bröd. Skivan var så tjock att det var omöjligt att bita i den tvärs över. Därför skar han ut en bit och på spetsen av denna bit lade han en smörbit med kniven. Småningom gick det upp för mig att det var för att spara smöret som brödsnivorna voro så tjocka. Om kvällarna koktes potatis och fläsk s.k. brännerimat. Varje man lade i ett stycke fläsk som var märkt, så att var en kunde finna sin bit. Det var en verklig njutning att se Håken äta. Han var som en strålande tavla av tillfredsställelse och lycksalig njutning, när han skyfflade in brännerimat eller ärter i det glada ansiktet med sina spelande ögon och vid tuggningen guppande kindskägg, allt medan han skämtade och raljerade med sina kamrater, som han drev med så snart tillfälle bjöds. Särskilt minnes jag den första burken ansjovis han av nyfikenhet hade köpt för 25 öre. Tillfälligtvis var jag i ett ärende inne, när han öppnade ansjovisburken. En sådan hade jag aldrig sett. Något extra fint och gott måste det vara. Ty en så obeskrivlig njutning hade jag aldrig sett i Håkens ansikte som när han doppade potatisen i såsen eller andäktigt åt ansjovisen i små bitar. Med huvud och ben och allt. En ny tid hade kommit till tusentals människor i och med ansjovisen som kryddade den enformiga mathållningen. Jag talade naturligtvis om händelsen och minns att far tyckte det var märkvärdigt att Håken kunde köpa en burk sill för 25 öre. Det lät nästan som lyx. Mor sa något om skillnaden att ständigt få lagad mat eller att mestadels leva på torrskaftning och då förstod far. En burk ansjovis inköptes av mor men inte smakade den oss på samma sätt som den hade smakat Håken Jönsson.

Vintern 1893 -94 sprängde Viktors Otto, Håken Jönsson och Petter Hals ut sten i Västerdalen till ugnbygget. Petter hade talat av att det varit kalas med dans i båtsmansstugan Detta föranledde Håken att påvisa det Petter säkert hade en

stämning att vänta för danstillställning i kronans hus. Petter var hemma i båtsmansmysterierna och visste att han hade rättigheter att ha gille med dans. Jag konfirmerades den vintern och var ofta hos gubbarna för att hugga torra stubbar till middagsbrasan och hörde hur denna sak tuggades fram och tillbaka medan gubbarna slog med sina släggor eller pustade i arbetet. På fredagskvällen, när far lämnade dem deras avlöning gav far Petter Hals en kronodebetsedel. ”Ja tar inte mot den. Då ska va stämmningamän som lämnar den. Förr tar ja inte emot”. – ”Va är det för dumheter. Ser du inte att det är en debetsedel?” Håken förklarade saken att Petter väntade en stämning för dans i båtsmansstugan. Det var med stor svårighet far förmådde Petter att ta emot skattsedeln.

Detta exempel ger en bild av en tid då folk i allmänhet aldrig läste en bok och knappast en tidning. Muntliga historier gick från den ene till den andre och skämtet och driften under arbetet var en värdefull avkoppling i det tunga och mödosamma arbetet. Det var gemyt och arbetsglädje, förnöjsamhet och sinnesro i en till synes fattig och trist tillvaro.

En dag fick Bernt Santesson vid inspektion av anläggningen av fiskdamarna, se att Håken hade en ful ruva vid munnen Han fick anmaning att gå till doktor Lönnberg. Det var kräfte och efter operation av nära halva ansiktet fick han sluta sina sista dagar. Han som hade roat så många med sitt skämt och skratt kunde inte skratta de sista månaderna av sitt liv, men jag tror att han skrattade invärtes, ty han var en solskensmänniska.

Pär Månson lärde att sätta den nya zigzagugnen Det var tre fjärdingsväg att gå mellan Hästaryd och Janneberg. Morgon och kväll. Han körde in cirka 4 000 tegel på en tunggående kärra. I sexton år hade han gått denna långa väg. Han hade sin takt som var svår att rubba, vilket dock var nödvändigt med begynnande industrialisering. Ökningen från sex till tio kammare i veckan nödvändiggjorde insättning av extra folk och därmed ny arbetstakt. Mannen som lassade tegel på vinden hade ”hjalpe” till ovansats d.v.s de två översta lapparna. Ny man kunde liksom nu stå på kärran och lassa och istället för att sjunga visor och masa i arbetet, blev det fart. Det tog visserligen tid och tålmod att inlära rätt teknik vid lassning och med lapparna men resultatet blev att gamla gardet så småningom sökte annat arbete och pojkar som växt upp under träning kom i stället.

Det var likväl med saknad jag nödgades säga att det var omöjligt att garantera Pär Månsson årsarbete och därmed mista honom, ty den grovt byggde alltid godmodige mannen var intelligent och därtill noggrann och säker i sitt arbete. Med orubbligt lugn tog han tingen och händelserna sådana de voro. Var teglet söndertorkat till följd av sprickor och arbetet därigenom blev försenat, tog han detta med ro och fuskade inte med arbetet.

En dag hade ”Stranna Nissen” salat med en tegelkörare och var livad för att ”slås”. Han gick längs ugnen med dragen kniv och sökte gräl med Pär Månsson, som gärna skämtade och drev med Nisse under arbetet. Pär kom från hissen med sin kärra och mötte Nisse just som han skulle svänga in i ugnen med lasset. ”Undan med de Nisse” sa Pär och sparkade till den knivviftande Nisse på benen med påföljd att denne föll över en kärra fylld med aska och Nisse kom ner i diket längs ugnen varvid askan kom över Nisse, som nu blev både våt och beströdd med aska. Smed Appelkvist på Striömma och jag höll på med att reparera kraftlinan och från bryggan såg vi händelsen. Vi måste ovillkorligen skratta åt den befängda synen och Appelkvist frågade: ”Var har du knivan Nisse?”

Min yngre broder hade en dag skadat sitt finger i kulkvarnen. Han skrek och sprang in till mor.. Då sa Pär ”Dä är inte failt me honom Han skriger ju”.

Lars Andersson var i många år ryktare på Asarumsgården, sedan jag avkopplat honom från bruket. Hans hustru Manda var en mycket vacker kvinna och Lasse blev lätt svartsjuk, denna lilla mänskliga svaghet bemärktes av Pär Månsson. Denne hade beting i ugnen och slutade arbetet några minuter före Lasse och var därför redan på väg hem, då Lasse blev färdig att gå. ”I kväll ska jag hälsa på Manda” eller ”Igår kväll var jag hos Manda” var det stående temat under middagsrasten, vilket gjorde Lasse alldeles vild av svartsjuka. Han rusade in i drängstugan, nappade sin matäska och sprang över åkern mot smedjan för att hinna Pär som ofta ej hunnet längre än till Storelid, vilket den närsynte, svartsjuka Lasse inte kunde se. Vi pojkar lade trasor, järnskrot, ja en gång hade min bror Alfred gjutit äskan full av lera, men Lasse kände inte den ovanliga tyngden eller kom ihåg föregående dagars förargelse, när han hemkommen studerade matäskans innehåll. Han behärskades av en enda tanke, nämligen att hinna hem till Manda innan, ja innan Pär den uslingen. Leran var tung och matäskan gick sönder. Den var målad och på locket stod L.A. Någon skar dit ett t vilket förargade Manda mera än Lasse. Hur det var, fick Lasse reda på att Alfred smäckt lera i äskan och skulle klå honom en middagsrast. Jag minnes så väl att lera grävdes upp på tegelgården och med hästkärra kördes till lerbänken. Hålet var tre fyra alnar djupt där skorstenen nu står. Förspelet såg jag inte, men väl när Alfred sprang med full fart mot lergropen, följd av Lasse med sina stora träskor i fullt språng efter. Vid randen av gropen, vek pojken till sidan, men Lasse sprang rätt ut i luften. Det var en syn att se alla gubbar och pojkar skratta åt Lasse där han kom linkande ur gropen med en söndrig träsko i vardera handen. Far kom i detsamma och då beklagade sig Lasse över pojkarna. ”Klå dom tills de veta hut” blev den enda tröst han fick. Emellertid artade det sig bli en allvarlig sak av skämtet, ty Lasses svågrar passade Pär Månsson vid Ingärdehej på vägen till Hästaryd. Pär förstod vad saken gällde när en av de tre männen började hota o.s.v. på stenhuggarevis. Därföre bröt han ordsvallet med att slå till en av männen med sin grova käpp så att han stöp i marken. De övriga sprang och Pär gick klar för stryk. Men i tre månader nödgades Pär gå vägen över Duveryd -Vekerum till Hästaryd.

Lars Andersson ärvde en gård i Ingärdahej, men skötte den så att han gick med en pistol och skulle skjuta kråkorna som åt upp hans havre. Havren var nämligen inte längre än att kråkorna bekvämt kunde gå på marken och äta axen. Sedan kom han till tegel bruket, där han grävde lera m.m Han var stark som en björn men inte lämplig som industriarbetare, varför han avkopplades så fort som möjligt troligen 1898 eller 1899. Samma år han slutade på Asarumsgården, anmärkte jag på att ungdjuren voro så magra och klena, när de på våren kom ut på betet. ”Har du inte haft foder till dem” frågade jag Lasse. ”Ja ä inte så dommer att ja ger dem möen mat för då får ja köra ut möen dynga.” Han hade ändå lärt sig något under trettio år eller mera under sitt arbete som djurskötare.

Nils Johansson ”Stranna Nissen” var son till en båtsman Ola Strand. Det var fattigt i båtsmanstorpets och vid ett tillfälle när en liten griskulting kunde slaktas, frågade hustrun om Ola tänkte skaffa käril och salt för att salta fläsket. ”Kok du den ena sian och stek den andre, så slipper vi svälta både när vi har och inte har.” Nisse följde denna visa levnadsregel och levde hand i mun utan att brottas med ekonomiska problem. Jo det var sant, han hade verkligen ekonomiska funderingar, ty jag hörde honom fråga Pär Månsson om avlöningen räckte till två liter i veckan sen han blev gift. Gjorde det inte det, så ville han inte gifta sig. ”Nej det gör det inte” sa Pär ”ty gifter du dej med Åmanskans tös räcker det inte ens till bröd. Ja känner den slakten” Inte anade jag då att Pärs ord skulle bokstavligen besannas.

År 1918 hände det att veckoransonen, som utföll på lördagen, redan var slut på tisdagen, så att Nisse kom till arbetet utan ett stycke bröd. När det övriga folket åt, drog han sig undan. De hade ingenting att ge. Jag hade förbindelse med Elmstedt och kunde köpa potatis, vilket var omöjligt för arbetarna, och köpte ett lass potatis till tio kr pr hl. Arbetarna fick köpa högarna i min källare till samma pris (däribland Nisse med villkor att han tog undan sin brödranson så att inte pojkarna åt upp den).

Två av Nisses pojkar hade jag en tid i arbete men de voro omöjliga att fostra. Den ene sprang på taken och är nu sotare, den andre kom aldrig i tid till taktegelaget varföre jag innehöll en krona som han skulle få och därtill en extra krona om han passade tiden. Detta experiment misslyckades på grund av Nisses åsikt att pojken skulle ha betalt som de andra, annars skulle han sluta arbetet, vilket till min lättnad skedde.

Nils Johansson var fenomenal att hantera tegel och flitig i arbetet, men var en av de få som var glad åt spriten, som han lätt kunde få genom tegelkörarna som körde till bygge i stan. Den stora familjen och dåliga hushållningen beredde honom arbete vid vägarna.

August Håkansson hörde i slutet av 1890-talet till ungssättarna. Han var grov och stark och därför lämplig för det tunga arbetet, men viljan var inte så stor som krafterna och efter några år blev han anställd på Asarumsgården, där han blev förste kördräng. Under Johan Nilssons tid som förste kördräng (fader till Edvin Nilsson i Asarum) var det regel att köra sex lass sand per dag och med lassare från Granefors (fem lass utan lassare). August Håkansson fick ner antalet lass till fem och senare till fyra, ja stundom endast tre lass sand, som blevo mindre år från år. När Håkansson satte sin plog på halva djupet ställde övriga sina på samma djup. Sonen, som bor i Stenlyckan, var en tid stenlassare, varvid han måste frångå bondtakten och blev en god körare till ugnen men hans broder Harry visade sig vara ”obotalös” varför han fick stanna mycket kort tid och återgick till Asarumsgården, där han bl.a.fick förtroendet att köra in unghästar.

Johan Magnusson var en mycket duktig lergrävare och i nödfall även ugnssättare. Han kom från ett torpställe på Långasjönäs och doktor Lindström hade redan före anställningen på bruket opererat bort näsan samt konstruerat en stor näsa av levande hönskött. Denna näsa var fotograferad och beskriven i en mängd medicinska tidskrifter som något under i kirurgiskt hänseende. Han gifte sig med den fina näsan, men snart krympte den och försvann utom hans eget skinn som var taget på hans lår. Lindström ville göra en ny och ännu bättre näsa, men Johan sa att det fick vara som det var, ty nu var han gift. Sönerna började arbeta på gården men en efter en kom till tegelbruket. Två av dem voro mycket läraaktiga, men när de hade lärt en sak voro de opålitliga. Den ene lärde sig fort att bränna tegel men efter kort tid måste jag avkoppla honom. Ivar och Albin hade däremot svårt att frångå bondfasonerna i arbetet och hade trögt att fatta, men i gengäld voro de absolut pålitliga, flitiga med jämt lynne. Det tog tid och möda att inlära handgreppen för olika verktyg, hur en lerpall skulle skötas eller en tegelsten hanteras för att arbetet skulle bli lätt och effektivt, men när de lärt en sak, blev den utförd just på det sättet.

August Magnusson började köra lera när han var 13 år gammal från lertaget i backen öster om första hålet efter grävmaskinen. Han var inte mer än 16 - 17 år då han kom till avskärarebordet, en plats som var mycket svår att få lämplig man till, ty det var av stor vikt att uppehållen ej blev onödigt långa och att smörjningen utfördes ordentligt. Han skulle en dag påta ner leran som stoppat i valsarna När

leran gått igenom, skulle maskinen stoppats medan han med handen plockade bort stenar som orsakat stoppet, men det var vanligt att ta stenarna medan maskinen gick. Nu råkade valsarna gripa fingrarna och armen räddades till följd av den relativt stora öppningen mellan valsarna samt blädningen. Efter olyckan konstruerade jag och Törngren en tång som kunde stå i valsarna utan att dessa kunde gripa tången, vilken var försedd med fingerliknande spetsar som tog stenarna. Två pojkar vände på tången och rensade bort leran med skaften och fick händer skadade. En polisundersökning frikände bruket från ansvar, till följd av att tången var riktig, om den användes rätt. August fick fem kronor i veckan av far de månader han var sjuk och började sedan på nytt vid maskinen, där han alltid varit en värdefull tillgång.

År 1920 träffade jag värmästare Kutzner på sockerbruket. ”Jag vill tacka tegelmästaren för de många bra betygen. Står det i betyget att den man passar till en maskin, så passar mannen till en maskin. Står det att den man är en god grovarbetare så är han det och en tegelbruksarbetare ger sig aldrig får hårt arbete. ”Var är August Magnusson? Han är en bra man, den bästa förkokare jag haft.” Jag har behållit honom i bränneriet svarade jag, ty när Teader Halls reste till Norrland 1917, fick August lära sig bränna. ”Blir han ledig, så får han arbete här.” Tegelbruket slutade i regel den 1 okt och det gällde att få så många som möjligt till sockerbruket och sedan i stadens skogar. För att få in August med sin enda hand, ringde jag till disponent Rosenberg och på mitt förord fick han börja med att lossa betor, vilket arbete han tydligen utförde bra och flyttade sedan in i fabriken.

År 1915 den 1 jan var det stopp i bränneriet. Almqvist lade vattenledning till stridbyggnaden och det var endast en gjutning samt ett par kopplingar för att ledningen var färdig, då han blev sjuk. Ingeniören önskade att jag och August skulle göra ledningen färdig, ty det hotade frysa upp. När jag nästan var färdig med blygjutningen, sade ingeniören att vi skulle vara hemma följande dag. August hade många barn och blev ledsen. Jag gick upp till ingeniören och omtalade hur förhållandena voro och att ett så stort företag kunde skaffa arbete till ett par tre man ”Vad arbete finns det?” Jag räknade upp en del nödvändiga arbeten, som voro lämpliga för årstiden. Ingeniören kom om en stund ner till August. ”Du ska inte vara ledsen, ty arbete ska du ha varenda dag du vill och kan arbeta. Det har Bernhard lovat att anskaffa.”

Hans hustru skötte ekonomin så länge hon levde och med ersättningen för handen betalade han sitt hus. Men efter hustruns död, blev det besvärligt för honom. Jag har aldrig lärt känna en man med en sådan energi, uthållighet och koncentration på sin uppgift som han, men knappast någon så butter, ordkarg och kanske tjurig och envis, om han fått en uppfattning i någon teknisk fråga, där hans spekulativa funderingar någon gång fört honom över på fel sida.

Bernt Svensson, ”Lunka Bernt” eller ”Lives Bernt”, det senare namnet efter hustrun Liva eller kanske Oliva, som var bonddotter och begått en mesallians genom att gifta sig under sitt stånd med en backstugosittare. I annat fall var mannen förmer och då skulle det heta Bernta Liva. Varenda kväll han gick från lergraven, måste han i Thorarp köpa för två öre träskospik med sig hem till Hästaryd till sin ende son. Glömde han spiken, måste han omedelbart gå tillbaka och köpa spik – pojken slog med en hammare spikarna i det tjocka slagbordets skiva. Det var hans leksaker. Det berättades att Lives Luns, 6 år gammal, var med en annan pojke och vaktade får, då han tog ut **snusbjärlen** ur munnen och sa ”Titta du till fåren Ola, mens ja går hem och pattar moer”. Han diade således sin mor vid sex års ålder. Lives Luns, ett åtlöje i bygden, kom till en ångröska och

blev verkmästare i Stockholm. Redan år 1898 ordnade jag med att Lives Bernt avkopplades.

Karl Alm på Stampen var en tid i lergraven. När han blev hemskickad från Elleholms lantbruksskola, frågade ladufogde Sven på Stampen honom om han lärt att plöja. ”Nej” svarade Kalle glatt ”plöja kan ja inte men harva kan ja om ja slipper att vända.” Jag frågade honom varför han hade så stora träskor att han måste stoppa en massa halm i dem för att kunna använda dem. ”De kostade inte mera än de som va lagom stora, men ja tog så mycke jag fick får de sexton skillingarna.” Han var sturvuxen, men nästan kraftlös, dels till följd av undernäring, dels av oförmåga att använda sina krafter på rätt sätt. En dag sade hans arbetskamrat till honom ”Dä bäst du stannar hemma, när du kommit hem till midda, så slipper du gå vägen två gånger.” Kalle stannade hemma och jag, som fått bud om saken, måste gå och hämta honom vid Stampabron.

Medan jag var ute i värnplikt samtidigt som Petter Hals var på ”tur” i Karlskrona, brände gubben Alm tegel. Alm var garvare i garveriet på Stampen och senare i Stampens trögård men blev ledig för att bränna. Hur det gick med den saken minns jag ej, men far talade om att han en morgon på ugnen fick se Alm stå och mumla vid en stolpe. Lampedallan med en rykande fotogenlampa höll han i handen. Vid närmare undersökning upptäckte far, att en spik med huvud trängt igenom ena näsvingen vilket antagligen tillgätt så, att Alm skulle kliva över en bjälke och därvid skubbat näsan mot spiken. Far måste vrida näsan och lirka så att det rostiga stora spikhuvudet kom ur hålet, som antagligen inte blev mindre efter den operationen men det blev intet tack för hjälpen, ty Alm grälade värre på allt vad spikar hette. Näsan svullnade till en stor röd klump i ansiktet, men läkare anlätades inte och han arbetade som vanligt sina 16 tim per dygn. När far dagen därpå, vänligt och deltagande frågade har det var med näsan, fräste gubben och svor på att ingen hade med hans näsa att göra. Det var endast år 1899 dessa båda original var på bruket, ty så småningom hade jag pojkar, som jag själv lärt upp att välja på, och därmed lades grunden till en yrkesskicklig, prätigt arbetarestam. Det blev ej längre nödvändigt att använda mer eller mindre konstige gubbar. Pojkarna fingo betalt efter duglighet, vilket gjorde att de bästa kom igen och förtjänade mera på bruket än på andra ställen. Det torde hända att arbetet var för hårt för en del halv vuxna ungdomar, som utförde vuxnas dagsverken och kanske litet därutöver, men de förtjänade bra och det var för dem huvudsaken, samt tävlan om vem som skulle vara duktigast. Det har kommit många vuxna män och frågat om jag känt igen dem, vilket jag i regel inte gjorde, ej heller namnet. Men när de sade sitt öknamn, ja då kunde jag minnas dem. Från Australien, Amerika, Afrika har de kommit dessa mina pojkar och sagt att arbetet var strängt, men det var roligt, och att deras framgångar därute i mycket hög grad berodde på att de fått lära sig arbeta, inte ge sig, att hålla ut, att arbetet i huvudsak är en träningsfråga. Den som håller ut över träningstiden en enda gång, han vet att arbetet sedan blir lätt och roligt.

En tid fanns det pojkar, som naturligtvis hittade på lite hyss, vilket jag såg när jag ville se och skvaller tog jag aldrig upp, men varenda en visste, att jag kontrollerade hur mycket arbete de utförde på dagen och att den som inte bättrade sig efter tillsägelse förr eller senare blev avkopplad eller sattes till ett arbete, där han inte kunde maska.

Tegelbränning

Mitt första minne som tegelbrännare daterar sig från något av åren 1890-1892 då min broder Alfred och jag fick uppdraget att elda ”förfyr”. När en ugn tändes på, i regel med torv som bränsle, fick fyren vara mycket svag och rökstenarna på däckat fåtaliga för att draget ej skulle bli så starkt. Teglet skulle nämligen uppvärmas mycket långsamt så att fuktigheten i teglet blev i tillfälle att avgå vid upphettningen. Blev upphettningen för snabb, smällde teglet som skott, när det splittrades i flisor. Därföre måste fyrarna vara svaga och släggas ofta. Detta ansågs inte som arbete för en stor karl, varföre far själv brukade sköta förfyren om nätterna genom att då och då mata fyren. Fyrningen blev jämnare, om vi småttingar eldade. Vid tretiden på morgonen vågade vi lägga oss att sova en stund, ty vi visste att mor väckte kl fem, om vi försov oss.

Torven i lutan låg stundom fram till fyrarna med risk för antändning, vilket dock aldrig inträffade, däremot tog en kvarbliven stapel ved från förra eldningen eld en natt vi slumrat till. Fyren var starkt nerbränd, där jag fyllde i torv. Jag fick se ett eldsken ner i ån och varskodde Alfred. Vi sprang över till andra sidan ugnen, där en vedstapel brann med full låga och även torven hade tagit eld. Det var eldskenet från detta som genom dörröppningen lyst ner i ån och som jag observerat. Vi måste lasta in all veden i unghålen och den glödande torven gick samma väg. Det blev storfyr. och teglet smällde som skott i ugnen. Det var sotiga, trötta pojkar som mor fann den morgonen och fars förebråelse över att ej blivit väckt bemöttes tvärsäkert av Alfred med att det var det inte tid till. Någon brandsläckningsmateriel fanns naturligtvis inte.

Efter en natts förfyr ökades fyrens styrka och draget reglerades över hela ugnsytan genom stenar som lades ner eller togs upp ur ”däcket”. Nästa natt måste två man sköta fyren efter fullgjort dagsverke naturligtvis, och utan någon sömn på morgonen. Andra dagen stängdes ugnsluckorna och nu ökades temperaturen jämt med kraftig fyrning. Tredje natten och dagen måste i regel tegelmästaren själv elda och kontrollera ugnen för att värmen skulle bli jämn och att temperaturen steg till vitvärme. Då var det risk för smältning eller att få det lösbränt. Efter att en del av röken från sista storfyren gått bort murades fyrluckor med lera och de på kant ställda teglen i däckat stöttes omkull, så att de föll i sina hål i däckat. Sand påkastades för att hindra luften och därmed värmen att avgå, ty det var för hett att klena lerbruk på stenarna.

Gustav Adolf Hejman var ett år anställd hos en bonde i Pukavik, som skulle sätta i gång tegelbruk. Han eldade i fältugnen tills bonden sa ifrån, att nu fick det vara bra. Nu var teglet säkert bränt. Vid avsvanandet visade det sig att teglet var lösbränt, varför Hejman omedelbart började elda på nytt och efter ett par dagars eldning släckte han ugnen i tro att teglet inte behövde så mycken värme då det blivit delvis bränt förut. Teglet blev naturligtvis lösbränt och Hejman återvände till Janneberg. Bonden brände aldrig mer än den enda ugnen, ty bränslekostnaden blev för hög och Hejman kom aldrig underfund med orsaken till sitt misslyckande som tegelmästare.

I de moderna ugnarna är värmekurvan över hela eldsiftet i regel som den skall vara och det gäller för eldaren att hålla samma färg, vilket lätt kan ske om ögonen äro lämpliga för ändamålet. Men vid fältugnsbränning fordrades mera kunskap och beräkning. Jag minns ej att någon ugn misslyckades i större omfattning. Teglet från varje ugn sorterades i prima, lösbränt och klinker eller vraksten. Bokhållaren kontrollerade det tegel, som ugnen innehållit och tegelmästaren fick uppgörelse därefter. Det visade sig emellertid, att den förre

tegelmästaren hade kört in lösbränd tegel i ugnen och bränt om den igen och på så sätt sparade tillverkningskostnaderna. Några ugnar räknades på detta sätt, sedan far tillträdde platsen som tegelmästare, men sedan blev det årsuppgörelse vid inventering den 1 maj. Den betydligt ökade tillverkningen inverkade kanske också.

En tegelbrännare vid namn Andersson från Lomma brände in den nybyggda zigzagugnen år 1894. År 1916 var jag på Lomma tegelbruk en månad och träffade där Andersson, som fortfarande brände i en zigzagugn. Naturligtvis måste han tala om hur det gick till. Han förklarade att ugnen var alldeles omöjlig. Han brände två omgångar men fick ej teglet bra, vilket enligt hans åsikt berodde på fukten i botten och för lite drag i skorstenen. Den ugnen var alldeles omöjlig att bränna. Emellertid hade jag redan år 1898 försökt mig på att bränna. Detta berodde på att eldaren, båtsman Petter Hals inkallats till "tur" i Karlskrona och far ville att jag skulle bränna. Hals hade lärt av Andersson och far hade aldrig riktigt satt sig in i bränningen, vilket kan vara förklarligt, så som den lärdomen delgavs och tillämpades. Sista natten Hals hade eldningen skulle jag vara med att lära. Han fyllde alla eldhål med torv eller ved eller kol så mycket de rymde och minskade draget, varpå vi lade oss och sov fem timmar. Draget ökades och eldhålen rensades upp med en järnstång och fick brinna ut ordentligt. En del hål kunde vi elda i. Sedan eldades en gång på två timmar emellanåt lite oftare.

Jag började, liksom Hals "skiftet" kl 12 på dagen och slutade kl 6 på morgonen, således 18 timmars arbetstid. På tre månader hade jag ingen söndag ledig. Enär 5-6 timmars sömn var otillräckligt, vidtalade jag mor att hon skulle väcka kl 4, varföre jag vågade lägga mig kl 2 utan risk att sova för länge. Gubben Snus Pets eller Backa Johan kallad skulle elda och köra in ved på förmiddagen. En del av furuveden var för grov, varföre eldarna skulle hugga sönder veden. Kol användes endast till vissa fyrhål, men den skulle krossas för hand. Likväl blev det tid att fundera och experimentera. Snart kom jag underfund med att i synnerhet torven förgasades i brist på värme och syre. Jämnare eldning och starkare drag gav mera värme och bättre förbränning. Till två fyrhål i varje kammare fanns luftkanaler i botten får att leda in frisk luft den timma som reducering av tegel ägde rum. Här var ej fråga om reducering och därför var lufttillförseln skadig ty genom avkylning ökades avgasningsförlusten. Försök visade att när det blivit tillräckligt varmt i fyrbotten så att bränslet kunde brinna, var det lämpligt att släppa in frisk luft ett par timmar, ty dels brann fyren bättre dels förbrändes all den gas som kom från bakomvarande bränsle, men det gällde att bedöma rätt och reglera om resultatet skulle bli gott eller dåligt. Det **enbets**lass torv som varje dag kördes direkt in på ugnen och lades i långt framför fyren slopades alldeles och fyren fick bränna ut ordentligt. Snart visade det sig att det gick att bränna 9 - 10 kammare i veckan i stället för 6 - 7, vilket var efterlängtat när efterfrågan på tegel var så stor, att det var köbildning av skjutsar på tegelgården. På tre månader var jag tämligen klar med ugnen, men nu återstod att få nya brännare, vilket var svårare. Det lyckades att få en man till dagskift och en för natten, vilket var ett framsteg, ty nu kunde man begära, att eldaren skulle vara vaken och i arbete. Så småningom blev resultatet mycket bättre, trots större antal kammare pr vecka, men de många döda vinklarna i ugnen voro bevärliga och gav i regel lösbränd vara. Därföre diskuterades ofta ugnstyp, när den stora efterfrågan på tegel framtvängde en ny tegelugn. Försökstegelbruket i Svedala i vilket Bernt Santesson var intresserad hade 1902 ändrat om sin zigzagugn till en ugnstyp med översläende flamma. Jag fick i uppdrag att bese den nya ugnen, som lovordades så

mycket, för att ändra härvarande ugn till samma typ. Jag fann ugnen under all kritik, både beträffande bränsleåtgång som bränningsresultat. Jag frågade Bernt Santesson om han sett den väldiga mängd ”smälta gubbar” som fyllt ut lertakten, sedan den nya ugnen kommit i bruk. Det hade han inte och jag vet ej om han reste ner och såg eländet, men jag vet att han gick in för ringugnstypen.

En dag år 1905 kom Strid med order att jag skulle gå upp till Bernt Santesson på kontoret. Jag fick ett brev till Ingeniör Fredriksson, Svedala, som jag personligen skulle framlämna och ett kuvert som skulle innehålla pengar för min räkning. Vid framlämnandet av brevet frågade Fredriksson, om jag kände till innehållet och då detta var mig obekant, lämnade han det. Där stod att läsa: ”Broder! Var vänlig att i samråd med min tegelmästare B. Ohlsson vidtaga ändringar på ritningarna till den nya tegelugnen som ni gemensamt anse vara ekonomiskt fördelaktiga. B. Santesson”

Ingeniör Fredriksson visade fram en massa ritningar, men jag anhöll att få ta dem med till hotellet för att i lugn och ro, om möjligt, lura ut vad en ritning var för något, ty trots lite besök på tekniska skolan i Karlshamn hade jag aldrig sett en byggnadsritning. Efter en veckas träget arbete omväxlande med besök på försökstegelbruket framförde jag mina synpunkter för Fredriksson. Jag önskade en 80 meter lång ugn i stället för 60 meter, två rökuttag i varje kammare i stället för ett, en del extra stag och järn m.m. till överbyggnaden. ”Det blir dyrare” sa Fredriksson. Men är det inte ekonomiskt fördelaktigt? Jo det måste Fredriksson medge. Han medgav emellertid att överbyggnaden var svagt konstruerad till följd av ugnens nödvungna zigzagform. Därigenom kom körgången att skära **belastningskalkylerna** på ett sätt som gjorde det sannolikt att förskjutningar i byggnaden skulle uppstå. Men det fanns ingenting att göra åt den saken. Emellertid förkortades torkfack med byggnad dels åt väster i norra delen av byggnaden (nuvarande kortgångarna), dels mot norr där ytterligare två torkgångar fanns på ritningen, så att snedstolparna på norra gaveln hade fått motsvarande snedstolpar, vilket enligt Fredriksson skulle ge bättre stadga åt byggnaden. På ritningen till 60 metersugnen, var överbyggnaden ritad så lång i norr att denna detalj fanns på denna och medföljde även den nya ritningen men kortades av under byggandet.

Vid hemkomsten frågade ingenjören om pengarna var slut – jag skulle telefonerat efter mer pengar och stannat längre tid. Jag hade två tredjedelar av pengarna kvar – rum med mat 3,50 kr per dag och resa 9 kr fram och åter. Men jag var förstas bekymrad för att ugnen blev dyr. Hur mycket dyrare blev den? Ja förslagsvis skulle kostnadsökning bli flera tusen kr. Jag minns inte summan. Bernt Santesson gick ner från den höga pulpetstolen, tog mig hårt i axeln och sa: ”Det var därför jag sände dig till Svedala. Ser du man bygger inte en tegelugn mer än en gång i sitt liv och en ugn går inte att ändra. De som ritat en ugn måste komma med ett billigt förslag annars är det en annan firma som förtjänar tusenlappen för en ritning. Detta gjorde du bra.” Jag var fundersam, när jag gick från kontoret den gången. Så klipsk filur. -Jag kunde absolut inte göra något galet, ty det hade sakkunskapen satt sig emot, jag kunde komma med dyrare och bättre förslag; som kunde godkännas. Alltså ingen risk, men möjligen praktiska fördelar.

Vid bränningens början föreslog Fredriksson att hans svåger Hjalmar Bern skulle bränna in ugnen första gången. Det skulle kosta 50 kr pr dag med fritt vivre i tre veckor. Jag satte just i ugnen, när detta föreslag framställdes och Bernt Santesson frågade mig om jag kunde bränna den. ”Det vet jag inte än” svarade jag sanningsenligt, men jag hade på resor studerat sättning och bränning så mycket att

det gick bra, mycket bra med den första ugnen. Sedan var det bottenfukten som i många år försvårade bränningen. Plåtlutorna i öster och framför allt cementavlopps ledningen i väster har så småningom förhindrat uppkomsten av bottenfukt. Bern erkände att skorstenen hade för liten diameter men trodde att detta åtminstone delvis kunde avhjälpas med att höja den. Vid forcering av bränningen eller om fullständig försmockning skulle utföras är skorstenen fortfarande för liten. Sedan bottenfukten försvunnit är dock skorstenens effekt betydligt större än förut.

Maskiner och verktyg

Lerbråkan bestod av en tunna av plank. I denna stod en axel försedd med knivar av olika form. Från den horisontalt stående axeln gick en bom ut i vertikal riktning. I ändan på denna bom drog oxar eller hästar bommen runt tunnan, som delvis var nedgrävd i jorden. Hästen gick ej gärna själv, varföre man satte en barnunge på ett par brädlappar på bommen. När hästen såg barnet, gick den runt, men stannade sakta när den såg att barnet somnade. Vid ett slag av mannen som matade kranen ryckte hästen till och barnet föll baklänges från bommen en fot ner till marken. Språngmarsch efter bommen och kanske ny slummer i enformigheten. Bordrullaren hade en träspade i en vattenho. Med denna stack han av en lermängd som passade. Med en annan spade med böjt skaft tog han lerklicken och lyfte upp den på en rullebör med hjulet långt fram. Därföre blev lasset så tungt att mannen måste ha en sele över axlarna med tampar av rep lika långa som händerna eller armarna, så att både armar och genom selen, även axlarna, bar tyngden. En bordrullare som körde lera till två strykare, cirka 5 000 tegel pr dag, måste vara en kraftig man. För att lera skulle bli väl bearbetad i kranen måste den ligga i blöt över natten. Därför fanns det två bänkar Den ena fylldes och den andra tömdes för dagen.

År 1895 flyttades kranen till nuvarande kalkgraven vid tegelmaskinen. Handslagning av tegel upphörde vid sekelskiftet, då torkfacken under rörladan togs bort, då lera grävdes bort under ladan. Kranen fick ge plats för valspressen år 1904.

Det fanns i kranskjulet en kran för malning av lera till rör. Denna krävde mera kraft och en häst förmådde knappast draga den. Därföre användes vattenkraft i den mån sådan fanns tillgänglig. Det var svårt att mata kranen så att lera fick en jämn konsistens. Följden blev att mannen vid rörmaskinen noga fick sortera lerstyckena så att stycke av samma fasthet kom i lådan på maskinen. Bakstycket i lådan pressades fram respektive drogs tillbaka för fyllning med kuggutväxling och vevstakar som drogs av en man. Man tyckes icke ha förstått att hålla mässingsfodret i munstyckena i grad så att rören blev släta utan använde munstyckena tills de blev helt förslitna varav följde att rören ofta voro ojämna, russliga, på ytan. Denna maskin såldes till Genevads Tegelbruk.

En ställina förmedlade kraften från en lågtrycksturbin vid vattenfallet. Båda drivhjulen satt vågrätt på en lodrätt axel. Två ”springhästar” eller lärhjul uppbar linan på två ställen av linien. I kranskjulet fanns koppling till en kran eller båda. I regel fanns ej kraft till mer än en kran. Ställinan gick mycket sakta varföre slittaget var ringa. Antagligen var det första linan som var uppspliten och skulle ersättas med ny, då smed Persson, fader till smed med samma namn i Torstarp, skulle sätta i hop linan. Han smidde två kramper runt linändarna och nitade samman dem. Far trodde ej att uppfinningen skulle hålla provet. Vilket

besannades. Linan föll i ån då skarven kom till hjulet och böjdes. Far hämtade Appelkvist på Strömma som splitsade samman dem.

De första rälsen sågo ut som vinkeljärn med falsar för spikfäste. Hjulen voro försedda med en skåra i mitten för skenan. Det fanns ingen marginal för hjulets gång i sidled och i kurvorna voro de nästan omöjliga att böja. Vagnen var i övrigt av trä i form av en vanlig mägerkärra med liknande tippanordning. År 1892 kom nya räls av vanliga formen jämte fyra vagnar som ännu finnes kvar. En båtsman som varit med på banbygge, formade till slipers som på järnvägen och spikade. Det vart givetsvis en epok att få ett så ypperligt transportmedel.

Samtidigt med spårmaterial kom den första tegelmaskinen. Den bestod av en förältare av sluten form, 9 st knivar av den form nu finnes i nedre maskinen jämte utmatningssnäcka. Det var ett stort ögonblick, när maskinen sattes i gång. Adolf Heden skulle ta av teglet och Adolf Hejman skulle skära. Gubben Snus Petts matade in de första skyfflarna lera. Det var spänning när lersträngen kom ut på rullarna på avskärningbordet och närmade sig ståltrådarna. Nu jämnade Hejman av strängen och nästa klipp gav två tegelstenar, fasta, vackra. Det första maskinteglet. Men ingen fröjd varar beständigt. Munstycket vattnade inte. Det blev draktänder och när leran mjuknade blev det släppar i hörnen. Nuvarande långa öppna förältare utjämnar i hög grad den blöta och styva leran, men då kom den lera ut som lades in utan att nämnvärt kunna blandas. Far fann emellertid att leran inte blev malen tillräckligt. Man måste låta leran gå igenom en gång och sedan köra igenom den på nytt. Detta medförde att tillverkningen ej översteg 8 000 pr dag. Då det ej fanns torkplats till mera än 24 000 tegel, fick handslagning av tegel ske emellanåt. Trots ommalning blev en del tegel varvig och osäker för frost. Den äldsta delen av Asarums ålderdomshem är uppfört av detta tegel. Den största olägenheten var att rörleran måste malas på tegelkranen.

Det dröjde ej längre än till år 1895 förrän det verkliga industriella genombrottet. Samtidigt med den nya ugnen med dess moderna torksysteem uppsattes en snäckpress med slätvalsar jämte automathiss. Den första tegelmaskinen fick tjänstgöra som förältare.

Jag hade anställning i trädgårdar från 1894 till 1897 varföre inga minnen finnas från starten, men vid hemkomsten var produktionen cirka 8 000 pr 10,5 timmar. Tre man körde från maskinen till torkfacken som uppförts 1892. Då utrymme ej fanns på tegelugnen, 24 st tegel på kärran.

Krångel med munstycke. Med hjälp av en man tog vi en kväll sönder förältaren. Snäckan var felställd i förhållande till knivarna, som voro belagda med rötter. Dagen därpå tillverkades 18 000 st tegel, vilket möjliggjordes av att det fanns förråd av lera. Nu måste sex lergrävare sättas in istället för fyra och två vagnar i stället för en efter varje häst. Då torkfacken ej räckte till sattes tegel på skrank, tre tegel högt, viket gick bra om leran var god.

Tegelindustrien över lag brottades den tiden med många svåra problem särskilt sprickan som kunde förorsaka upp till 75% omöjliga, spetsiga stumpar, samt bränningen som i den nya ugnstypen ej gav teglet den goda försmockning som de gamla fältugnarna givit.

Automathissen vållade många bekymmer. En man, Melander, som varit med att montera upp hissen, måste springa ifrån tegelslagning för att mixtra med hissen. En undersökning visade, att snäckaxeln försköt sig i sidled med påföljd att jämviktspunkten blef förskjuten och hissen rusade nedåt tills tegel och lapphögen bromsade den. Med Törngrens hjälp sattes två st tudelade stoppringar på axeln och denna olägenhet upphörde. Nyare konstruktioner har automatiskt

stoppinrättning, vilken har den olägenheten att hissen icke kan föras nedåt om den skulle gå för högt. Därföre äro ännu stoppringarna i bruk. Däremot medtogs från en resa hävstångsanordningen på hissvagnen som fick ersätta skruven och därmed inbespara en man.

Vid den nya anläggningen togs kraften från turbiner vid kvarnen. En ställina på bärhjul överförde kraften. Linans hastighet var alltför hög och följderna blev att den höll ej mera än två högst tre år. Krafttillgången var i regel otillräcklig, särskilt om kranen för handslagen tegel sattes till.

En desingrater för malning av råtegel ersattes år 1897 med en kulkvarn som kunde mala även bränd skrot. Denna var emellertid försedd med fasta lager i båda ändar. Tegelbitarna måste slås sönder för hand i små stycken för att kunna gå i genom tre små hål kring axeln in i kvarnen. Petter Jonasson, f.d mjölnaren, knackade en höst tegelstumpar i två månader. Lagret gick åt på en vecka. Till lera från lertaget vid bäckens utlopp i ån. Nytt lertag och ny kulkvarn

Vid ombyggnaden av tegelugnen år 1906 uppsattes en ny tegelmaskin Svedala 2. med stenavskiljande valsverk och lutande förältare. Kraften från turbinerna visade sig vara otillräcklig, varföre ett flertal knivar måste borttagas från bakre delen av knivaxeln på förältaren. Följden blev den att leran grävdes ner i ett litet hål framför mellanskottet utan möjlighet att blandas som nu är fallet. Kraftsvårigheterna, särskilt vid rörtillverkning vore svåra att bemästra. Man hade ett valja på antingen blöt och billig men dålig produktion och fast men dyr och god produktion. Först genom övergång till elektrisk drift år 1920 blev krafttillgången förbättrad och problemet slutgiltigt löst, genom samkörning av kraftverket med Strömma år 1940.

Ungefär samtidigt med den genomgripande ombyggnaden 1906 inköptes en elektriskt driven rormaskin. Denna var en valsmaskin, transportabel på hjul. Valsarna vore emellertid små och kunde ej mäta sig med Heby modellen varföre den försvann ur marknaden, trots fotografering av Alma Falk för Svedala AB:s räkning och reklam. Även om bränd torrmalning packade sig vid knivarna på valsändarna och rören lätt blevo krokiga när leran var ojämn, betydde den dock ett stort framsteg gentemot den gamla handdrivna rormaskinen. Det var en stor dag i Tegelbrukets historia, då bruket fick en beställning på 15 000 2 tums rör till Hoby Kulle. Det var ett halvt års tillverkning på gamla maskinen som nu tillverkades på tre dagar. Högsta tillverkning var 6 000 2 tums rör på två timmar. Olägenheten med att köra leran till maskinen, var att leran torkade så lätt och blev oduglig innan den blev förarbetad. Därföre gjordes den stationär med drivkraft från transmissionen.

Första sommaren denna maskin var i arbete, var en montör ute nästan varje dag omväxlande med ingenjör Schmit. Efter ett par timmars gång var kontakt och maskin så varm att det osade. Sladdarna sprack och propparna gick. En finurlig montör lärde mig att sätta smidda flata sextumsspikar i säkringsapparaten i stället för proppar, men då jag en tredje gång på en kort stund satte dit spiken flög den långt bort Det var inget vidare att köra en timma eller två med fem, sex man och trixa med spikarna ty det blev föga utträttat. När spiken for förbi mitt öra bort i väggen gick jag upp till B Santesson och anhöll att få vräka maskinen i ån. Han ringde till Schmit och denne kom ut med en montör. Lyssnade i sina apparater och fann allt ganska gott. Men den lille montören hade varit lindare vid Ludvika verken där motorn tillverkats och han föreslog att ändra borstläget. Schmit skakade på sitt lärda huvud medan montören skruvade loss borstläget och gnistbildningen. Nu kunde vi köra och i glädjen talade jag om saken och rådde

Ingenjören att låta denne montör justera samtliga motorer. Mejeriet hade elektrifierats med påföljd att efter ett par timmar måste man stanna och elda upp ångpannan. Hur stora förluster som uppstod genom ojämn körning och stopp med separatorn fastställdes aldrig, ja troligen förstod aldrig mejerskan att förluster kunde uppstå genom att separatorn gick ojämnt. Omnämmandet av denna detalj avser att visa svårigheterna för industrierna vid det stora genombrottet, då maskiner fort blevo omoderna och kompetent folk naturligt nog inte fanns att tillgå.

En snäck och valspress avlöste år 1918 den lilla valspressen. Taktegeltillverkning av Gåvetorps pannan stod då på sin höjdpunkt, 90 000 och två tums rör tillverkningen var i medeltal 10 000 st pr vecka. De större rören tillverkades, efter många svårigheter med att fastsätta munstycke och konstruera avskärningsbord på tegelmaskinen. Avsaknaden av blandningsrum för grävd lera, den ofullständiga förältaren och därmed omöjligheten att hålla jämn konsistens i leran samt transportsvårigheter för takteglet och bränningen i ringugn gjorde att taktegeltillverkningen nedlades på 1930-talet.

För att fullständiga maskinhistoriken kan nämnas att en ved och ristuggare av salig bränslekommissionens modell anno 1917 var i värksamhet under år 1919. En flisskärningsmaskin för ved var en liknande kristidsprodukt som sattes upp under andra världskriget år 1942. Denna kunde dock användas till att skära sänder torv, ett kristidsbetonat bränsle.

Tegelkärorna är en mycket viktig detalj i ett tegelbruks historia. Som förut omnämnts kördes leran till strykbordet på en rullebör. Vid avrymning av tegel från torkfacken till torkstaplar var 34 st tegel ett gängse lass. Vid inkörning i tegelugnen då teglet var torrare tog en man 36 st tegel och då teglet kördes ut ur ugnen, tog man 50 st tegel på kärnan och då sällan med sele, ty teglet hade lättnat betydligt. Dessa kärnor voro i bruk till år 1895 då en kärra hitfördes från Lomma tegelbruk samtidigt med att en brännare därifrån skulle bränna in den nya zigzagugnen på Janneberg. Martin snickare skulle göra liknande kärnor, vilket han också gjorde men det stannade vid likheten. Till gagnet var det betydande skillnad på kärnor.

En av de första söndagarna efter min hemkomst år 1897 snickrade jag nuvarande hylla på en kärra för egen räkning. Följande dag kunde jag lätt avrymma 8 000 tegel mot 6 - 7 000, detta utan att bli nämnvärt ansträngd. Ugnskörarna tog naturligtvis min kärra och följderna blev att snickaren fick ändra sex kärnor. Snart var alla kärnor ändrade efter denna modell, men den ena inte lik den andra. Det var alldeles omöjligt att få två kärnor lika. Först år 1943, då en snickerifabrik gjorde några kärnor, blevo de efter uttagen modell.

Järnskyffeln och järnspaden i ungefär nuvarande form fanns redan år 1888. Det fanns emellertid gamla smidda spadar, raka och likformiga på båda sidor och med raka skaft. Något senare kom Svängsta skyfflarna. Med glädje och stor förnöjelse hanterade gubbarna dessa lätta verktyg och hur de beundrade linier, form och handlaget. Arbetarna hade fria verktyg men får väl dem välja ut sin skyffel och sedan var det min skyffel som var en var rädd om. Ännu ett verktyg underlättade arbetet och värkade inom sitt område revolutionerande, nämligen hackverktygen korpen och bredhackan. De ojämnt formade lerförekomsterna tvingade till uttag av lera framåt istället för på sida som t.ex. Bustorp och Angelskog där leran grävdes med spadar. Ett slags kraftiga spadar anskaffades en gång men de visade sig olämpliga att gräva med i den varviga lera här förekommer. Därföre måste handverktyg användas. Det var Döve Sven, en äldre

broder till min far som blivit dövstum efter en sjukdom vid sex års ålder, som hade hand om den uppfinnaredetaljen. Han lät smeden ändra på form tills han fick ett verktyg som var effektivt och samtidigt arbetsbesparande. Han ägde tydligen mekaniska anlag att döma efter arbeten med klockor och cyklar m.m. Anlag som min far saknade. På så sätt kom dessa verktyg till som varit och är speciella för detta tegelbruk med dess speciella leror och arbetssätt. De relativt höga tillverkningsciffrorna för tegeltillverkningen per lergrävare och dag, beror i hög grad på Döve Svens levande intresse för sitt arbetsverktyg och arbetsresultatet.

En annan för tegelbruket livsviktig detalj var munstycket till tegelframställningen. Det visade sig att munstycken ifrån Svedala eller Svendborg i Danmark fungerade bra med fet lera men vid magrare leror kunde man få kasta en stor del av tillverkningen. Vid min hemkomst krånglade munstycket så snart det kom lite mager lera. Kasta och mala om. Den feta leran gav sprickor med massor av tegelstumpar bland råtegel och bränd vara. Det var "Leran är slut" perioden. Så snart man i en lergrop påträffade fet och i regel blöt lera, blev det spricka även om ganska mycken sand inblandades och om leran blev mager tog man upp en ny lergrop.

Påträffades ovanlera och denna ej blandades med fet lera, sprack teglet i kanterna i brist på vatten vilket berodde på att denna lera inte lät sammanpressa sig så mycket som den feta. Trycket i munstyckets väggar ökades och det inträffade att ett nytt munstycke blev efter en kort stund fördärvat därigenom att den tunna mässingsplåtens vattningsanordningar sammanpressades. Med snickarens hjälp ändrades munstyckets koning flera gånger tills den rätta koningsvinkeln påträffades. Nu gick munstycket även vid mager lera och nu behövde man inte längre söka efter lämplig lera i kanterna av åkrarna utan vågade ta lera även på större djup. Genom att själv beslå munstyckena lärde jag mig att ett svagt vattentryck gav bra vattningsresultat. För stora öppningar för vattnet lämnade tillträde för leran som stoppade vattenkanalerna och för starkt vattentryck bildade vattensäckar i leran inne i munstycket innan leran blivit sammanpressad i mynningen av munstycket. Alla tegelbruk har i mer eller mindre grad haft sina munstycksproblem, men få tegelbruk, har haft så magra och därtill olikartade leror som Janneberg

S-sprickan kunde jag aldrig finna bot på trots ivriga studier vid resor. Det var min son Erik som genom att insätta ett järn i presshuvudet tog bort detta strukturell fel i teglet. Visserligen hade förarbetningen av magra leror gjort att s-sprickan ej förkom utan i de fåtal fall då ombyte skedde från den feta rörleran till den magrare tegelleran, men den var otrevlig ändå, ty det kunde inträffa att för mycket blålera i en vagn kunde betyda hela vagnslaster stump i torkfacken.

Ett annat framsteg, värt att notera, när man jämför med förr och nu är glidbanorna på avskäringsborden. Vi har i våra dagar svårt att fatta att maskinen måste stå några minuter varje halvtimme för att rensa filtrullarna som uppbär lersträngen eller rören. Leran häftade vid filten varigenom rullen ökade i tjocklek tills den inte gick runt. Maskinen stannade och rullarna måste skrapas och tvättas. Kalkmjöl i leran gjorde denna kort och mera vidhäftande. Lera av viss egenskap kunde gå obehindrat fram medan annan lera var alldeles omöjlig!

Ett annat svårlöst problem var transport av lappar från våningen ner till maskinen. Före 1906 körde vi ner lappar på lager. Kl 6 varje morgon och under middagsrasten körde far och jag ner lappar de dagar hissen var upptagen av ugnsinättning. I den mån produktionen ökades blev det besvärligt att köra lappar en stund då och en annan då. En träränna byggdes. Rännan fylldes med lappar och

nya lades på nya så fort de togs undan därnere. Till följd av trycket gick lapparna sänder. Skroten av lappar blev så stor att vi måste återgå till att köra dem. Jag studerade på många tegelbruk denna detalj utan att finna något som kunde tillämpas här. Efter den stora tillbyggnaden av ugnsvåningarna byggde Martin snickare nuvarande ”lappalåda” med rulle och primitiv bromsinrättning som inte saknar sina förbättringsepoker innan den nått nuvarande fullkomlighet En man eller pojke inbesparad under många år betyder mycket.

Den första sänkstolshissen var dubbel med en nedgående och en uppgående skål med kärra. För att flytta skålen från en våning till en annan måste den tunga hissorgen hissas upp en våning med en talja och många man. Remmen, som bar skålarna, kortades. Om tegel skulle tagas på den undre våningen, måste skålen hissas ned och remmen ökas igen. Samma var förhållandet med hissvagnen som måste hissas upp och ned med talja.

Grävmaskinen och loket av år 1938 kom som beställt i pojk- och hästbristens tider. Inbesparing av arbetskraft var betydlig och nu kunde leran på större djup tagas till produktionen. Under många, många år hade leran tagits i kanterna av lertakten och i längden kunde inte detta fortgå. Men nya problem krävde på lösning, främst då torrmalningsproblemet, som dock löste sig själv, därigenom att vid torkning av lera på ugnen, följde vid varje tömning av torr lera lite av **anden** på ugnen med leran. Efter ett par tre år blev lerlagret av betydande tjocklek, som täckte behovet av **torrmalning**. Samtidigt med att fet torr lera tillsattes, blev teglet bättre.

Industriell återblick

Under 1860- och 1880-talen fanns det tegelbruk i Duveryd, Vekerum, Horsaryd och Hällaryd, alla liggande inom Jannebergs tegelbruksområde, och i likhet med Jannebergs tegelbruk av periodisk karaktär med tidtals nedlagd rörelse. De hade tillkommit på grund av tillfällig efterfrågan på tegel.

Markytan jämnades och beströddes med sand. Strykplanen var därmed färdig att mottaga teglet för soltorkning. Strykbordet flyttades på planen så att strykaren kunde bära teglet i formen och lägga det i rader på planen. Ofta beströddes teglet med sand för att hindra sprickbildning och när teglet fastnat eller torkat så mycket att teglet kunde resas på kant torkade det mycket fortare efter ”kantningen”. Det hände att regn upplöste det nyslagna teglet, varvid kanterna flöto ut. Då måste teglet, i halvtorr tillstånd, sättas på kant i en låda och ”skräddas” med en kniv som följde lådans kanter. På 1880-talet bar jag tegel till min broder som skrädde och själv försökte jag men minns att det inte gick bra för sig. Den öppna strykplanen låg väster om rörladan över banan till Frostentorp. Jannebergsleran var emellertid så lättlöslig i vatten att teglet ofta blev helt fördärvat, varföre strykplanen sällan användes. I Skogsgård var leran mera oemottaglig för vatten och tålde därför regn. Samma var förhållandet i Bustorp och Gualöv. Det senare bruket använder ännu öppna strykplaner.

Den äldsta metoden att förarbeta leran var att låta en ox gå runt i en grop med botten av stockar vari lera, sand och vatten blandades och eventuellt efterarbetades av arbetarens bara fötter. I murarna till Trällsfabriken kan man se tegel som arbetats med djur och människofötter.

Lerbråkan bestod av en tunna av plank, till hälften nedgrävd i jorden. En horisontalt stående axel, försedd med olikformade knivar, var försedd med en vertikal bom vid vars ytterända en ox eller häst kunde förspännas. Leran blev nu bättre förarbetad.

Fältugnen anlades vid ett bygge eller på en ort med tegelbehov på väldränerad plats. Botten och väggar bestod av råtegel. Fyrluckor med rost anlades utanför ugnen och teglet insattes så, att bränslet kom in i ugnen. Omkring ugnen restes stolpar och taket bestod av vass eller halm.

Duveryds tegelbruk brände med fältugn på 1850-talet. Där tillverkades de första tegelrören här på orten. De voro av samma typ som Slottsmällans rör från samma tid. Och antagligen hade "maskinen" kommit från Skåne. Enligt min faders utsago bearbetades och kavldes leran ut som vid tillverkning av taktegel. Lerbladet lades i en urgröpt trästock. På leran lades en stock med rörets diameter. Nu veks lerbladet över den runda trästocken, varpå en urgröpt överdel pålades och med en häfstång pressades leran så att fogarna pressades samman. Röret var försett med fot och nära dubbelt så långt som nuvarande format.

Horsaryd började med fältugn men byggde snart en täckt ugn av gråsten och bränt tegel och tegelvalv som lämpade sig för taktegel. Ugnen finnes ännu kvar. Konkurrensen med det stora Jannebergs tegelbruk var stark och efter att min fader flyttat från Horsaryd till Janneberg tillverkades en och annan ugn tegel vid Horsaryd.

Duveryds tegelbruk nedlades redan 1858, då min farfar, som var bonde och tegelmästare, dog.

Skogsgårds tegelbruk i Vekerum fortsatte med en liten tillverkning så länge yrkeskunnig arbetskraft fanns på platsen.

Under 1890 talet förmärktes Skogsgårds försäljning till bakugnar liksom fallet blev senare med Bustorpsteglet. Vid sekelskiftet nedlade Skogsgårds tegelbruk sin rörelse. Då hade priset för tegel gått ned så lågt främst genom maskintillverkning att det inte längre lönade sig.

En fältugnsanläggning av gammalt datum kan vara sannolik för Jannebergs vidkommande. I varje fall fanns det spår efter byggnader av ett äldre bruk än det Hedda Santesson i slutet av 1870-talet anlade, ett efter den tidens förhållande stort konkurrenskraftigt tegelbruk.

Tegelslagningen pågick fyra dagar i veckan med en tillverkning av minst 20 000 st tegel av formatet 10,5 x 5 x 2,5 tum (senare minskades formatet till 10 x 5 x 2,5 tum). Strykarelaget satte tegel i ugnen två dar i veckan och ugnen i övrigt fylldes av annat folk. På tre dagar fylldes ugnen och på två dagar tömdes den av rörlaget, som tillverkade rör. Bränningen tog fyra dygn och avsvälningen tre dygn. Brukets kapacitet var således 20 000 per vecka i bästa torksäsongen. Beräknas denna till fyra månader blev det cirka 320 000 tegel eller motsvarande rör. Denna kalkyl stämmer ganska bra med min faders uppgift att högsta tillverkning var 430 000 tegelvaror under en säsong. Jämfört med Horsaryd och Skogsgårds tegelbruk som knappast kom till 100 000 tegel pr år var Janneberg ett storbruk. Efter den tidens mått var kapitalutlägget betydande ty de för hand bilade balkar till takstolar och läkten till häckar samt brädlappar för tegel krävde betydande antal dagsvärken mot öppna strykplaner, men å andra sidan säkrades tillverkningen genom mera kontinuerlig drift även i regnväder. Avgörande var emellertid utnyttjande av vattenkraften som avsevärt förbättrade kvaliteten på teglet genom långt bättre förmalning av leran än vad den hästdrivna lerbråkan kunde ge. Även om denna kraft var otillräcklig, blev dock kvaliteten hög på det mesta teglet.

Tegelpriset var 3 kr pr 100 st för prima tegel. Partipriset skiftade med efterfrågan. Vid bygget av nuvarande sockerfabriken var priset 40 kr pr 1 000 och vid Graneforsbygget såldes 40 000 vraksten för 30 kr, och prima tegel är nära

femtio kr pr 1 000. Dessa priser berodde på att tegel måste fraktas från Skåne och de höga transportkostnaderna gjorde att teglet blev dyrt vid bygget.

Arbetslönen i form av accord till tegelmästaren var 7,50 kr pr 1 000. Bränsle 10 kr. Furuved betalades med 5 kr, 5,50 kr eller 6 kr allt efter kvalite pr tre alnars famn. Torv 1,50 öre pr 1 000 st därvid 150 torv beräknades i ett mått av tre fots rymd, motsvarande en och en halv hl. Torvpriset varierade till 1,75 och 2 kr. Senare var det 3 kr pr 1 000.

Kostnader för verktyg, olja, reparationer och skatter voro obetydliga. Kostnaden för sand beräknades till 1 kr pr 1 000, ty 25 till 30 ton sand användes till den i allmänhet feta leran. Nettot kunde alltså beräknas till samma belopp som arbetskostnaden med konjunkturbörjning men även minskning när efterfrågan var ringa. Far hade ett år en inkomst av 240 kr för ett år och funderade då på att arrendera Nyemölle kvarn. Året efter kunde flerdubbla tillverkningen vunnit avsättning. Maskinteglet under åren 1882 - 1884 försämrade teglets kvalite, men efter 1894 blev teglet bättre och tillverkningskostnaden kunde hållas vid samma pris trots ökade löner till år 1914.

I zigzagugnen beräknades bränslet till 4 -7 kr pr 1 000. Kostnaden gick ner när vi fick kolskjul och eldningen omändrades år 1898 från i stort sett avgasning av bränslet till förbränning i ugnen. Inköp av kol i säckar i stället för i större parti fördrjade teglet. Först på 1930-talet ordnas inköpsdetaljen tillfredsställande.

Vid sekelskiftet var byggnadsvärksamheten mycket livlig. Minutpriset var fortfarande 3 kr pr 100 men partipriset vid leverans till vissa byggen gick ner till kr 21,50 pr 1 000. Asarums sparbank och Röda skolan, folkskolan i Karlshamn m fl. byggnader uppfördes av tegel till detta pris som till synes betingades mera av vänskapsskäl än av konkurrens från andra bruk.

Den ökade produktionen täckte emellertid det låga priset på tegel. Något av åren 1898 - 1902 tillverkades 1950 000 på pressen och rörmaskinen. Om man frånräknar 200 000 i spill blev det en betydande vinst även om vinsten pr 1 000 hade minskats. Ugnen brände över jul i tre år och tillverkningen började ett år den 16 mars och slutade den 12 dec.

Under år 1916 steg tegelpriset till 65 kr pr 1 000, vilket pris möjliggjordes med tillhjälp av vedhuggning i skogen, alltså lågt bränslepris. Avsättningen var långt större än leveransförmågan på grund av pågående kraftbygge. År 1919 slutade tillverkningen den 4 aug och började den 15 juni 1920. Då levererades 150 000 mot möjliga två milj. till Mörrum.

Efter förra världskriget rörde sig priset mellan 40 och 50 kr pr 1 000 och avsättningen gick ned till nästan ingenting under åren 1924 - 1928. Härtill bidrog i någon mån bristande försäljningsorganisation och konkurrensutbud från Bustorps tegelbruk. Även teglets kvalite hade försämrats betydligt, beroende på dels dålig lertäkt, dels för liten avrymning av kostnadsskäl och dels förslitna valsar. Tillverkningen var nere i 750 000 tegel och rör. Bättre lera och maskiner samt försäljningsorganisation ökade kvalite och volym och tillverkningen nådde sin kulmen med nära 4 milj. tillverkade tegel och rör. Med grävmaskinen följde en oundviklig kvaliteförsämring därigenom att de förra möjligheterna att blanda leror från lika ställen bortföll. Mest markant sämre var teglet år 1942, då lera uteslutande måste tagas väster om vattenledningen som går genom lertakten. 1943 förbättrades teglet genom inblandning från Frostenstorp och därigenom att lertaget något förbättrades.

Bränslekostnaderna har under nuvarande kristidsförhållande varit relativt låga tack vare en omfattande användning av sågspån i tegeltillverkningen, och vid

bränning av tegel och då priset 75 - 80 kr pr 1 000 ej synes minska avsättningen täcker dessa faktorer den minskning i tillverkning som varit fränkomlig genom gengaslok och besvärlig avrymning i lertäkten samt stegrade löner och övriga omkostnader.

Jannebergslerorna äro mångskiftande och förekommer olikformigt. I det hela taget äro lerorna magra och tål hög temperatur vid bränningen varvid teglet blir frostsäkert, en fördel som de fetare lerorna icke har. Tillgången är, om icke obegränsad, tillräcklig för en lång följd av år, fyllda med problem av olika art, men en garanti för att bruket ännu ett halvsekel kan fylla sin uppgift i samhällsnyttans tjänst.